

Крсте БИТОСКИ

НЕКОИ АСПЕКТИ НА ИЛИНДЕНСКИТЕ НАЦИОНАЛНООСЛОБОДИТЕЛНИ БОРБИ

Пред еден век во Македонија, по речиси десет години подготовки, на 2 август се крена Илинденското востание, кое по своите димензии и последиците од неговото задушвање, може да се мери со востанијата, што пред тоа во 19 век ги кренаа соседните народи со цел национално ослободување и конституирање на сопствени држави. Правејќи бегла споредба сакаме да истакнеме еден неспорен факт. Имено, Македонија, иако со едно поголемо задоцнување, во своите напори за национално ослободување помина сличен пат што го изодеа и другите народи на Балканот кои што беа под османлиска доминација. И да потсетиме на еден друг, мошне важен факт кој исто така треба да се истакне и да се знае дека македонското востание, кое како национално-ослободителна вооружена акција го опфати просторот на една заокружена историско-географска територијална целина, беше можно благодарение на егзистирањето на една мнозинска етнички истородна заедница со сопствени основни интереси и стремежи. Со други зборови, постоењето на еден мнозински народ кој по силата на историските околности, како и во другите балкански земји, беше предодреден да игра државотворна улога и да биде основен носител на општествено-економскиот, на политичкиот и на културниот развој на, под негово раководство, новосоздадената држава.

Илинденското востание беше подготвено и изведено при мошне специфични и невообичаени услови споредено со востанијата на другите балкански народи. Неговото подготвување започна во една хаотична ситуација создадена во општествено-политичкиот живот на земјата предизвикана од пропагандите раководени од земјите-претенденти на македонската територија. Целата ситуација во тој револуционерен период беше будно следена од бројните претставници на големите сили, кои црпејќи ги информациите првенствено од турските власти, од агентите и конзулите на соседните држави во Македонија и од нивните влади, не беа во состојба да создадат реална и точна слика за целите и задачите на македонското револуционерно движење и пошироко за Македонија, за македонското население и за неговиот етнички состав, за неговите стремежи и сл. Поради тоа самите дезинформирани, ги дезинформираа и своите влади, што не можеше да не се одрази негативно врз градењето на политиката на тие сили кон Македонија.

Стремежот на некои од конзулите преку лично истражување да дојдат до релативната вистина давал далеку пообјективни резултати отколку

великодушно нудените информации од факторите директно инволвирани во македонските работи. Еве до какви сознанија дошол францускиот вицеkonzул во Битола, Леду, набљудувајќи ги и проучувајќи ги настаните во вилаетот во период од три и пол години истражувачка работа. Тоа е време кога револуционерната организација сè уште работеше во длабока конспиратива иако по виничката провала веќе започнало да се зборува и пишува за нејзиното постоење, а за провокацијата на македонската емиграција во Бугарија, поточно на бугарската влада, наречена „Мелничко востание“ (1895) се пишувало во цела Европа како за „бугарско“ востание во Македонија. Францускиот вицеkonzул во Битола на својот министер за надворешни работи, му испратил еден опширен извештај (јануари 1898) со објаснение дека е „прилог во вид на скица за Битолскиот вилает кој дава процени за неговите христијански и муслимански населенија... онолку непристрасно колку што тоа го овозможуваат посебните услови во овој крај, без да се води сметка за мошне спорните теории за раси и народности, исмислени од фантазијата на оние што го посакуваат овој крај, па затоа како база ќе послужат колку што е можно јазиците, обичаите и навиките на жителите“.

Турските статистики за Леду биле недоволни, непотполни и несигурни и не давале поточни податоци од оние, „што се составени поради потребите за нивната кауза, од поединечни не многу скрупулозни страни кои се карактеризираат со неописувачката конфузија која постои во сите нешта во Македонија“. Затоа конзулот, преку лично истражување, подготвил своја етнографска студија притоа судирајќи се со повеќе тешкотии како што била измешаноста на населението поради делувањето на пропагандите кога многу луѓе, особено во големите центри „дури меѓу образованите не се во состојба да ја определат вистинската националност на сопствените семејства...“.

Христијанското население во вилаетот, во кој влегувале и албански територии, (и една каза грчка) било побројно од муслиманското. Тоа особено преовладувало во Битолскиот санџак кој бил и најголем.

Битола, според Леду, бил нивен центар, признат како средиште „на бесрамни сплетки и интриги врз кои почиваат соперничките пропаганди на малите соседни држави. Треба да потсетам на прво место, пишува тој, дека политичките аспирации не се базираат во овој крај ниту врз јазиците, ниту врз обичаите на жителите, туку врз индивидуалните чувства чија основа е, главно, во материјалните интереси и личните сметки на секој човек, и најпосле да го свртам вниманието на тоа дека е тешко да се најдат луѓе толку деградирани во морален поглед (лакоми, неискрени и сл.) како што се христијанските Македонци, „што најмногу треба да се припише на нивната сиромаштија и на понижувачкиот режим кој многу често е жесток што луѓето го поднесуваат во една област во која не постои ниту сигурност, ниту правда“.

По појавата на „бугарската шизма“ (Егзархијата), продолжува Леду почнаа во „права смисла на зборот сепаратистичките пропаганди“ кои sukcesивно ги создадоа „злокобните сегашни поделби“ што ја довршија „деморализацијата на овие несреќни населенија“.

Пропагандите Леду ги нарекува „партии“. Такви имало четири: грчка, бугарска, македонороманска (наречена влашка или куцовлашка) и српска.

Само првите две во вилаетот имале вистинско значење во тоа време (до 1898). Грчката партија составена од „грчки, влашки, бугарски, албански и српски“ елементи по својот број била супериорна над трите други заедно. Бројот на приврзаниците на елинизмот изнесувал околу 200.000 луѓе а тој на бугарската партија, составена исклучиво од „егзархиски словени“ се ценела на околу 170.000 луѓе.

Според статистиката на францускиот вицеkonzул Макс Шублие, испратена во Париз во јануари 1902 година, во Битолскиот санџак 151.000 Словени религиозно ја признавале Егзархијата, а 52000 - Патријаршијата или вкупно во вилаетот 186.000 Словени ја признавале Егзархијата а 93.000-Патријаршијата. Од околу 23.000 Власи поголемиот број биле во крилото на Патријаршијата. Ова е вкупниот број христијани во т.н. македонско-етнички дел на вилаетот (без јужните веќе речиси погрчени кази).

Статистиката на францускиот konzул во Солун, создадена во истиот, илинденски период, бројот на Македниците во Солунскиот вилает според религиозната припадност го определува вака: 220.000 егзархисти и 130 патријархисти или вкупно околу 220.000 илјади Македонци (konzулите ги нарекуваат Словени) во двата вилаета ја признавале Патријаршијата¹. Тоа е импозантна бројка без која во македонски услови, чија територија беше прошарена и со оази од бројно муслиманско население, можеше евентуално да се организира некаков бунт, но не и добро организирано и масовно востание како што беше Илинденското.

Што се однесува до етничкиот состав на населението, во време на нивните ослободителни борби, иста или слична беше ситуацијата и во соседните земји, со таа разлика што кај нас народот, кому му беше пишано да ја подготви и изведе револуцијата, беше фатално поделен. Меѓутоа, познато е дека, во принцип, историските потреби раѓаат мудри водачи, кои во судбоносните моменти за еден народ решаваат често и најсложени проблеми. Македонската илинденската генерација од своите пазуви излачи токму такво раководство за раководење со ослободителната борба.

Половината од целокупното население на Македонија, (околу еден милион) беше македонско-христијанско значи, поголем дел од македонската територија беше покриена со компактно еднородно население што е основен предуслов за организирање на ослободително револуционерно движење и конституирање на држава. Тоа на своевиден и аргументиран начин ги демантираше познатите гледишта на поединци дека земјата етнички е толку измешана („македонска -салата“!) што не се овозможувало извојување на автономија и создавање на авторитетен политички режим. Припадноста на нашиот народ

---

¹ Les Archives des Affaires Etrangères Tourquie .... ДАРМ, микрофилм 239, 182; Хр. Андонов-Полјански. Еден непознат статистички преглед за населението во Битолскиот вилает -Годишен зборник на филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, кн. 21; Т. Томоски..., сп. „Историја“ год. V, Скопје, 1969; К. Битоски, Бројот и составот на населението во Битолскиот вилает... „Историја“ год. VI, Скопје, 1970, бр. 1; Истиот, Прилог кон прашањето за бројот и националниот состав на населението во Македонија..., Гласник на ИНИ, год. XXVI, Скопје, 1982, бр. 1.

кон двете главни цркви - грчката и бугарската и поради теократскиот карактер на Турција, носењето на нивното национално име (Грци, односно Бугари) се прифаќаше некритички, иако јавно се признаваше дека верската определба не можела да биде критериум за определување и на националната припадност. Уште повеќе што сите беа сведоци на честото преминување на семејства и на цели села од една црква во друга, а тоа повлекуваше автоматски и промена на „националното“ име.

Таквата положба на Македонија ја имаа предвид лозарите кога во 1892 година меѓу првите, во својата „Лоза“ ќе предупредат дека „...денеска таму (во Македонија, б.м.) се собрале севозможни надворешни елементи кои воодушевени од своите за нашите идни неразурнувачки планови и интереси, слободно и со трескава енергија го засилуваат антагонизмот кој и без тоа постои во земјата. Само еден силен отпор од наша страна може да не зачува од грабливите посегнувања..., но за тоа нам ни се потребни сили, а нашите се разнишани, раздробени. Значи, треба да се обединиме... ако сакаме да ја зачуваме иднината на нашата татковина“. Меѓу лозарите, како што е познато, имало и основачи на Македонската револуционерна организација.

Поголемиот дел од Македонците ја признавале Егзархијата и се школувале во егзархиските училишта. Тоа значи дека поголемиот број од македонската интелигенција произлегуваше од егзархиската средина. Од оваа средина потекнуваа и основачите на Македонската револуционерна организација. И покрај тоа тие во борбата влегоа како Македонци независно и против волјата и интересите на оние што ги школуваа - Егзархијата и бугарската држава. Тие создадоа македонска организација чија програма и средствата за нејзиното реализирање јасно се дефинирани во Уставот од 1896/97 и Правилникот. Според чл. 1 од Уставот Тајната македонско-одринска револуционерна организација (ТМОРО) „имала за цел да ги сплоти во една целост незадоволните елементи... за извојување преку револуција полна политичка автономија“ за Македонија и Одринско. За да се постигне тоа требало да се премавнат „шовинистичките пропаганди и националните караници“ присутни на тлото на Македонија.

Уште во почетокот, правејќи ги првите чекори во плетењето на револуционерната мрежа, Организацијата се судри со најсериозниот проблем присутен воопшто во македонската средина: големата поделба на патријаршисти и егзархисти, но и со новопојавената поделба на егзархисти и антиегзархисти. Преку група македонци, главно побогати граѓани, поврзани првенствено преку економски интереси, Егзархијата започна да агитира против Револуционерната организација која внимателно но релативно брзо ги усвојуваше желните за слобода македонски слоеви разбивајќи го кај нив ропскиот дух и подготвувајќи ги морално и материјално за револуционерноослободителна борба. Тоа не беше по желба на Егзархијата, која планираше преку црквата и училиштата да развива бугарска национална свест кај македонското население и по таков начин да го подготви теренот, во даден момент, Македонија да се присоедини кон Кнежевството Бугарија. Револуционерната борба, автономноста, за неа беа нешта кои не сакала ниту да ги разбере ниту да ги прифати.

Борбата за реализирање на својата програма ТМОРО всушност ја започна уште во првата фаза од изградување на својата организациона структура, и тоа не со органите на турската држава, туку со тие на бугарската држава - Егзархијата и Врховниот комитет. Тие први ѝ се испречија на патот на Внатрешната организација и тоа не како обични противници, туку, подоцна тоа јавно ќе се види, како жестоки непријатели².

Познато е дека Организацијата во принцип не се мешаше во црковно-пропагандните определби на македонското население. Таа, освен можеби во исклучителни случаи, не им пречеше на луѓето да се молат, односно да се школуваат во грчка црква или да посетуваат грчко училиште. За неа беше важно тие да ја прегрнат ослободителната идеја, да се вклучат во редовите на ослободителното движење и да се борат за извојување на автономна Македонија. Грчкиот конзул во Битола, Пезас, во извештајот до својата влада подоцна ќе напише: „Агентите на Комитетот се однесуваат кон нив (Македонците - патријаршисти, б.м.) со голема срдечност, ги поттикнуваат да се помират со нивните браќа шизматици за да ја поддржат воопшто војната на христијаните без да прават разлика меѓу шизматици и православни...“³.

Благодарение на таквата политика на Организацијата, плус сознанието дека меѓу „шизматичите“ и „патријаршистите“ нема никаква разлика и нивната поделба е вештачка а интересите заеднички, големи дел од патријаршистите од нашиот народ, тивко, речиси без шум ѝ се приклучуваа на Организацијата а тоа одговорните фактори на грчката пропаганда сериозно ќе го сфатат подоцна, на преминот во 20 век кога по македонските гори и села започнале да се движат вооружените сили на Организацијата.

*

*   *

Првите чети кои се огласија во Македонија беа уфрлени однадвор.

Првата чета беше испратена од Бугарија извесно време пред уфрлените чети на Македонскиот комитет во 1895 година. Таа стигнала до Прилеп, ги изненадила властите со една мала „гурултија“ но брзо била разбиена со тешки последици по месното население. Додека за овој настан одвај се дознало, т.н. Мелничко востание имало силен одглас во Европа и особено во Грција и во Србија.

Пролетта 1896 година битолските конзули добиле информации дека во вилаетот била извршена извесна мобилизација а единиците биле распоредени на југ на границата со Грција⁴. Брзо по тоа се разбрало дека од Грција биле

---

² Спомени на Д. Груев, Борис Сарафов, Иван Гарванов, Сџобницава Л. Милетич, София, 1927; Г. Петров, Македонското ослободително дело, „Македонски преглед, бр. 3 и 4, София, 1904; Из записките на Ив. Х. Николов, Илюстрација Илинден, год. VIII, кн. 5, София, мај 1936, Х. Сиљанов, Ослободителните борби на Македонија, т. II, София, 1937; Спомени на Горче Петров, Скопје, 1950; Сборник Илинден 1903-1929, София, 1929; Крум Христов, Гоце Делчев, София, 1955.

³ Види Крсте Битовски, Контигитетот на македонските националноослободителни борби во XIX и почетокот на XX век, ИНИ, Скопје, 1998, 384-387.

⁴ Вицеконзул на Франција во Битола, бр. 8, 2 јуни 1896, АМ, ф. 181, с. 10.

уфрлени чети од кои еден одред стигнал дури до Мариово. На таков начин и Бугарија и Грција и преку уфрлување на чети го прокламирале својот интерес за Македонија. Со тоа всушност на некој начин беше отворена македонската криза по петнаесетгодишно затишје.

Револуционерната организација тогаш се наоѓала во почетната фаза од својот развоток, кога можела да биде главно само набљудувач на овие настани. Таа немала доизградено своја структура и немала вооружена сила за да може да ѝ се спротивстави на „агресијата“ врз својата територија и на оние од североисток и на оние од југ. Но овие настани имале значајно влијание врз развотокот на Внатрешната организација. Имено, Грција, сплеткана во критското прашање ја испровоцира познатата војна со Турција во 1897 година во која за многу кратко време беше поразена. Така, јужниот непријател на Организацијата беше неутрализиран како таков до Илинденското востание. Зашеметени и исплашени од овој пораз, грчките влади не преземале ништо во Македонија што од турските власти би се протолкувало како недобронамерен гест кон Турција. Тоа било добро искористено од Организацијата во Битолскиот вилает и пошироко за слободно, без пречки од југ, нормално да се развива и да се вооружува бидејќи од војната останало значајно количество оружје што можело релативно лесно и поевтино да се набавува, а македонското патријаршиско население, кое најмногу го имало во јужната половина на Македонија, без поголеми пречки да му се приклучи на македонското ослободително движење. По четничката акција од 1895 година и Врховниот комитет, иако преземал севозможни мерки да го спречи, поточно да ѝ се наметне како раководен фактор на Внатрешната организација и да ја потчини на волјата на бугарската влада, немал сили тоа да го направи ниту пак можел скоро да организира некој поголем бунт во Македонија кој значајно би ѝ наштетил на Револуционерната организација како првиот.

Бугарската влада својот неуспех, уште во првите години од создавањето на Македонската револуционерна организација да ја потчини и директно или индиректно да раководи со неа и да ја насочува нејзината дејност, започнала да го правда со непоседувањето на национална (бугарска) свест од страна на македонското население и според тоа, додека тоа не се постигнало, не ќе можело да се очекуваат саканите резултати. „Најпрвин е потребно едно стрпливо ако не и бавно будење на масата во Македонија и нејзиното национално осознавање. Тој е единствениот и сигурен пат за нашиот спас...“ Само така ќе „можеме да го подготвиме народот кон самостојна борба и кога ќе настапи погоден момент, да бидеме готови да го искористиме“, ќе напише весникот „Македонија“ (18 мај 1897) издаван од отцепениот „револуционерен“ Македонски комитет (Туфекчиев и офицерите блиски до владата). Оваа тема во в. „Македонија“ била редовна присутна а таквото сознание на владата било резултат на веќе стекнатото долгогодишно искуство. Значи, прво, создавање во Македонија на свесни Бугари, главно преку Егзархијата, и дури потоа револуција по директива на бугарската држава. Заклучокот беше дека тие што ја подготвувале револуцијата во Македонија не биле свесни Бугари оти непризнавале ни кнез, ни влада, ни Егзархија, ни Врховен комитет, ни „Револу-

ционерно“ бугарско братство создадено во Солун од интелектуалци (професори) дојдени од Бугарија на чело со Иван Гарванов. Тоа не значи дека раководството на македонската емигрантска организација не работело и не се борело против Внатрешната организација, но до летото 1902, односно до „Горнодумајското востание“ не можела да преземе екстремни средства на поширок план.

Погрчувањето на македонското патријаршиско население во деветнаесеттиот век (од познати причини) стана речиси невозможно. И покрај отворањето на стотици училишта Патријаршијата не успевала да го наметне грчкиот јазик кај Македонците како семеен јазик за да може да каже дека тоа семејство или село е погрчено. Тоа се потврдува во целата достапна грчка документација. Еден од најекспонираните и најзагрижени грчки националисти, секретарот во грчкиот конзулат во Битола (потоа и во Сер) Јон Драгумис непосредно пред Илинденското востание, без да го крие својот гнев за неуспехот на грчката пропаганда, подоцна, во еден извештај до Министерството за надворешни работи (10 октомври 1903) ќе напише: „Не успеавме да го погрчине населението на овие (словенски) села навикнувајќи го да зборува на грчки јазик. Додека некое село зборува на неговиот словенски идиом, дотолку и Словените ќе претендираат на него, без разлика колку јужно се наоѓа тоа ... Оттука произлегува потребата и се објаснува причината поради која главна задача на нашата работа секогаш беше обидот за погрчување на славофоното население“. Преминувањето на шизматичните (егзархиски) села во православието (Патријаршијата), продолжува Драгумис, за нас има малку значење штом не можеме да ги задржиме во православната вера, а тоа не ќе можеме да го направиме ако не можеме да им го наложиме грчкиот јазик. Училиштата таа работа не можат да ја завршат, за тоа се потребни и други средства пред сè од економски карактер, сметал Драгумис⁵.

И покрај упорното тврдење од грчките фактори на пропагандата дека македонските патријаршисти биле Грци, а од Бугарите дека Македонците-егзархисти биле Бугари, односно поради нивното словенско потекло сите Македонци биле Бугари, и едните и другите фактички признавале дека тоа не било ниту грчко ниту бугарско, туку требало да се работи за да се „претвори“ во такво. Тоа што особено ги загрижувало и едните и другите бил фактот што огромниот дел од македонското население, кое ја немало потребната национална свест и патриотизам за да ја следи политиката на грчките и бугарските владици и конзули како и да ја прифати слободата нудена од бугарските офицери, покажувало изненадувачка свест и патриотизам во следењето и прифаќањето на политиката и програмата пропагирана од една конспиративна организација којашто му нудела слобода и сопствена македонска држава, што требало сами да ја извојуваат, со сопствената крв.

*

*

*

Во масовизирањето на револуционерното движење и во неговото претворување во „држава во држава“ најголем успех бил постигнат по

⁵ Ionos Dragumis, Ta Tetradia tu IInten, Isagogi - epimelia - sintesi Giorgos Pecivas, Athina 2000, 323...?

формирањето на четите на Организацијата, со агитационо-организаторски задачи во почетокот кои постепено прераснуваа во вооружена сила на револуцијата способна и за вооружена конфронтација со органите на турската држава. Се покажало дека улогата на четите во подигањето на револуционерниот дух на покорениот народ, како и неговото охрабрување да посегне по оружјето за сопственото ослободување како единствено исправно средство била огромна. За помирувањето и сплотувањето на нашиот народ, раскаран од пропагандите, за неговото ангажирање во самофинансирањето и самовооружувањето, во формирањето на поединечни органи на револуционерната власт, во самозаштитата на сопствените села и својот имот од разните катили и полјаци, во бојкотирањето на официјалните органи на власта, како и избегнувањето да ги плаќа разните давачки и даноци на чифликсајбиите и на државата и разните други форми на отпор, најголема заслуга имаа четите. Во 1901 - 1902 година не можело да се скрие дека речиси цела Македонија, повеќе или помалку, е покриена со револуционерни комитети и чети претскажувајќи ја бурата која надоаѓала. Тоа особено им било познато на турската и на трите соседни христијански влади, кои директно биле заинтересирани за сè што се случувало во Македонија. На нив им станало јасно дека населението, кое пред Европа го третираше како свое, со сопствена организација и раководство, тргнало по свој пат, кој водел кон создавање на одделна држава на Балканот. Тоа особено добро го разбрале оние коишто сакале да веруваат дека политичката автономија за која се борела Македонија била тактика и фаза во „процесот“ на присоединување кон „својата“ матица, и оние од југ и север коишто бучно ја рекламираше таквата теза со цел да ја дискредитираат Внатрешната организација како оружје и изразител на великобугарски интереси.

Бугарската влада по разните тактизирања и неуспешни обиди да се наложи врз Внатрешната организација преку Врховниот комитет, „Револуционерното братство“ и др., а решена по секоја цена да го спречи создавањето на автономна македонска држава, го создаде Цончевиот Врховен комитет и есента 1902 година ја организира вооружената провокација наречена „Горноџумајско востание“ заострувајќи ја со тоа македонската криза и предизвикувајќи ѝ на Револуционерната организација сериозни проблеми од внатрешен и надворешен карактер. Србија не била во состојба посериозно да влијае врз револуционерните настани во Македонија, но случајот со Грција не бил таков.

Грција и Цариградската патријаршија имале огромен пропаганден апарат во Македонија непријателски насочен против македонското ослободително дело. Тие го следеле успехот на Македонската револуционерна организација, но дури на преминот во дваесетиот век како да сфатиле што всушност им се „случило“. Имено, значајниот дел од нашиот народ кој ја признавал Цариградската патријаршија и со тоа на Грција ѝ давал „легитимно“ право да ја смета барем јужната половина на Македонија за грчка, веќе ѝ се приклучил на Внатрешната организација и на таков начин „неусетно“, de facto го напуштил грцизмот како еден вид формална национална определба. Тоа и во Атина и во Ферер предизвикало голема вознемиреност. Вестите што доѓале од Македонија укажувале дека македонското население, без разлика на религиозно-партиска-

та припадност, ја претпочитало сопствената слобода и државност пред завојувачките стремежи на „матичните“ држави.

„Значи, констатира спомнатиот Драгумис, повеќето Македонци ќе се кренат ... Што ги интересира нив грцизмот? Ние ќе останеме со малцинството во нашата соголеност... Тие кутри ниту Бугарија ја сакаат, ниту Грција, туку ја сакаат својата слобода, таа ги привлече како магнет и ги фанатизира“⁶.

И понатаму „четите и комитетите се укупани насекаде и немаат намера да се потчинат на барањата на Русите и на (големите) сили кои бараат мир. Напротив, работат уште поенергично од порано... и велат... дека тие не се борат Македонија да ја направат бугарска туку да ја направат автономна држава (Македонија на Македонците)“⁷.

*

* * *

Уште тогаш се поставило прашањето за содржината на привлечната парола „Македонија на Македонците“. Оваа парола ја актуелизира познатиот англиски државник Вилијам Гледстон поставувајќи го прашањето (и барањето) „зошто Македонија да не биде за Македонците, така како што Бугарија е за Бугарите...?“. Оваа изјава (од 19 јануари 1897) му била испратена и на претседателот на Врховниот комитет во Софија кој, особено со четничката акција од 1895 година, ја промовира политиката за „ослободувањето“ на Македонија. На поимот „Македонци“ некои му даваа само географска содржина, а некои и географска и етничка. Едни под „Македонци“ го сместувале целото население на Македонија, други -христијанското. Грците често православното население го викале Македонци како синоним за грчко. Истото го правеле и Бугарите, кои прогласувајќи го целото словенско население во Македонија за бугарско, често го именувале со „Македонци“. Всушност Грците се обидуваале Македонците да ги претстават за наследници на античките Македонци кои, познато е, без аргументи ги прогласиле за Грци, за да стекнат право да претендираат на Македонија. Официјалното „национално“ име на населението во Македонија произлегувало од нуфузите-од нивната припадност кон религиозните (црковните) заедници („Рум милет“, „Бугар милет“ итн.). Инаку, Македонците биле народ со најголем број имиња кои друг им ги давал.

Паролата „Македонија на Македонците“, во суштина, произлегуваше од програмските определби на Внатрешната организација чија што раководна структура беше составена главно од средината на мнозинскиот народ и ги изразуваше стремежите на сите обесправени македонски слоеви. Таа парола значеше слободна и единствена Македонија уредена врз демократски принципи својствени на времето. Паролата со таква содржина ја прифаќаше големото мнозинство од нашите луѓе, без разлика дали ѝ припаѓале на патријаршиската или на егзархиската „партија“ и добар дел од влашкото население.

---

⁶ Истото, стр. 21, (февруари 1903)

⁷ Истото, стр. 27 (февруари 1903)

Македонците немаа право официјално да се декларираат како такви. Тоа право, видовме, беше поврзано со припадноста кон црквата. Во Македонија имаше две православни цркви. Нашите луѓе, признавајќи ја едната или другата, автоматски станувале „Грци“, односно „Бугари“. Промената на црквата што беше честа појава значеше и промена на „националната“ припадност. Промена на националното име без припаѓање кон некоја од признатите цркви било невозможно. Значи, Внатрешната организација, на која и денес од некои ѝ се забележува дека немала национална програма, затекнала една деликатна ситуација која во условите во кои ја започнала вооружената ослободителна борба немала теоретска можност формално да ја измени освен со сила. Националната програма поставена врз ваква основа би требало да предвидува како основно, борба за обновување на Охридската архиепископија, значи борба за здобивање со македонска црква. Тоа би значело борба главно со мирни средства за изместување на Егзархијата и Патријаршијата (или паралелно создавање на трета црква) што барало многу време и практично било невозможно да го направи една револуционерна организација. Тоа беше проблем што беше направен со безуспешен обид да се реши порано, при поинакви услови.

Останувало сите тие сериозни проблеми да ги реши револуцијата, која од некои противници беше наречена „политички сепаратизам“. А „политичкиот сепаратизам“ што беше вграден во Уставот на Внатрешната организација предвидувал борба за извојување на политичка автономија, т.е. создавање на македонска држава. Се поставуваше (и сега се поставува) прашањето: каков би бил националниот карактер на таа автономна држава, бидејќи во Уставот, за разлика од Кресненските документи, тоа прашање не се третираше одделно. Создавањето на македонска држава беше политичко меѓутоа и национално прашање. А тоа прашање го решаваше народот кој се бореше за создавањето на таа држава - македонскиот. Никој друг!

Во едно писмо до грчкиот конзул во Битола Пезис поп Чамис⁸, го пренесува разговорот со војводата Петров⁹, кој му рекол: Македонија беше и ќе биде но не Европска Турција како што ја викаат денес. Да ја оставиме заемната омраза (завист) и да се сплотиме сите, да ги земиме пушките, бидејќи со пушка се стекнува слобода, да ја ослободиме нашата татковина Македонија која стенка во пранги 450 години. Напред за слобода, да ја истераме Турција, да ја воскресиме Македонија. На крај му рекол на попот да престане да го прави тоа што го правел досега (да работи против Организацијата) бидејќи не се работело за нација, туку за слобода, „бидејќи сите сме браќа“. И покрај

---

⁸ Ставросчамис, Влак, бил свештеник во влашкото село Псодери, до Лерин и бил активен и виден член на грчката проопаганда. Писмото носи дата 29. 3. 1902.

⁹ Атанас Петров, од с. Шестево, Костурско беше прост човек, но беше малку прошетал па важеше како малку „образован“. Од Битола беше испратен во Костурско да помогне во пренесувањето на оружје од Грција, но бидејќи четата немала раководител Петров бил поставен за војвода. Се покажал како неспособен и мошне проблематичен, создавал доста проблеми поради што бил сменет. Подоцна се напиол во Преспа кога веројатно се сретнал со поп Чами. Името попот не му го споменува, а под Петров друг не успеавме да откриеме па претпоставуваме дека се работи за Атанас Петров.

таквиот крај, во содржината на искажувањето провејува македонски национален дух.

Елиминирањето на пропагандите и сплотувањето во едно цело на незадоволното население што го предвидувал Уставот, всушност, се однесувало на грчката, бугарската и на српската пропаганда. Тие пропаганди го имаа опфатено доминантниот, македонскиот елемент, влашкиот и малубројното албанско православно население во Македонија. Значи, Организацијата имала приоритетна задача да го „обнови“ разбиеното единство кај македонскиот народ. Од тоа зависеше успехот на борбата, т.е. создавањето на политичка автономија. Таа држава ја создаваше и можеше да ја создаде мнозинскиот народ за своите потреби, а правата ќе ги уживаа сите граѓани.

Викаме „обнови“ затоа што многумина сметаа дека тоа единство до појавата на Егзархијата постоело. Дури потоа (што не е точно), била укината т.н.монократорија (апсолутна доминација)на грчкиот јазик во Отоманската Империја и започнале да се отвораат бугарски потоа романски и српски училишта, значи започнало делењето. „Но учениците кои учеле во грчки или бугарски училишта не значи и дека имале национално чувство туку едноставно тоа таму се стекнуваше“¹⁰.

Како што бугарските посериозни аналитичари и државни фактори, беа свесни дека „македонските Бугари“ немале ниту бугарска ниту грчка национална свест (со исклучок на еден тенок, главно градски слој), така и грчките одговорни фактори, како што откриваат и новите документи, како што понапред е истакнато, добро знаеле дека „славофоните Грци“ не биле Грци како што не биле „македонските Словени“ Бугари. Покрај другото и речиси масовното учество на Македонците во револуционерното движење, т.е. во борбата „Македонија за Македонија“ а не за Грција или Бугарија беше неспорен аргумент во прилог на таквата констатација. Современици на илинденскиот период, кои беа и грчки компетентни фактори, прашани од грчката влада запишале во своите извештаи дека делбата на „славофоните“ на патријаршисти и на егзархисти се должела на религиозни и јазични причини но не и на национални. Еден Драгумис ќе признае дека во некои села „освен првенците, другите не знаеле дали припаѓаат во крилото на Патријаршијата или на Егзархијата.., За национална свест не може да стане ниту збор. На многу места месни партиски причини а на други материјални интереси создаваа патријаршисти или егзархисти во селата... Секој селанец е среброљубец...“¹¹ и подложен на поткупување. Иако конкретно не е кажано, на повеќе места се сугерира „теоријата“ за македонското население како аморфна маса која може да се „меси“.

Познатиот Ѓорѓос Џорбазоглу во своите специјални теренски истражувања посебно внимание обрнувал на овие проблеми и изнесува интересни податоци за односите патријаршисти-егзархисти и нивната национална свест. Првенците и младината од Воден, забележува тој, надвор од домот „зборуваат повеќе грчки отколку македонски“. Како одговор на прашањето за чувствата

¹⁰ Та tetradija tu Ilinden -To makedoniko provlima, с.ка'

¹¹ Та tetradija..., док. 55, опширен аналитички извештај со мноштво предлози за асимилација на „туѓојазичното“ наследство и грцизирање на Македонија.

на „шизматичите“ (егзархистите) забележуваа оти е „должен да додаде“ дека тие „продолжуваат да се нарекуваат повеќе Македонци отколку Бугари“. Во Ениџе-Вардарска и Гуменџиска околина „е редок феномен да се зборува чист грчки јазик, и со селаните и со првенците само на турски јазик можев да се разберам“. Во Негуш, „напротив, речиси воопшто не се слуша македонскиот јазик. Во мал број куќи жените го употребуваат и него“. Тука веќе Македонците биле асимилирани.

Во друг извештај за поведението на Внатрешната организација Џорбазоглу истакнува; „Од 51 патријаршиско село, сите македонофони (кои зборуваат македонски јазик, б.м.) во Ениџе-Вардарско..., с. Бозец, е една микроскопска точка, и редок случај, каде се замешаа македонските чети во црковните и училишните работи“.

Џорбазоглу, кој по налог на грчката влада обиколил некои делови на Македонија веднаш по задушвањето на Востанието ги демантира фантастичните вести ширени од грчката пропаганда за „диви походи“ на комитациите“ по „православни“ села, за убивање на учители и свештеници и разни други сверства против „грчкото“ население. Тој пишува дека грчките училишта и цркви функционираа без пречка и дека биле унишени еден мал број луѓе кои биле шпиони и активни соработници на турските власти против Внатрешната организација¹². Познато е, пишува тој, дека многу Македонци бугарски учители соработуваа со Македонскиот комитет потполно независно од Бугарската егзархија... како признати бунтовници Македонци. За таков го сметам и војводата на Ениџе Вардарско бугарскиот учител Македонецот Аргир (Манасиев?) ... кој посетил многу наши села (патријаршиски, б.м.) проповедувајќи ја како Македонец независноста на знамето на Македонскиот комитет од бугарската и грчката политика...“¹³. Џорбазоглу на „Македонци“ и „македонски јазик“ му дава етничка содржина иако во некои извештаи пишува така како што сакала да чита грчката влада.

*

*   *

Внатрешната организација, имајќи ја целокупната иницијатива во раководењето со револуционерното ослободително движење, успеа во периодот од близу десет години да изврши сериозни политички, идни, национални и материјални подготовки за едно востание. Во името на слободата и државноста (автономијата), како што видовме, таа успеала да го обедини речиси целиот македонски народ и да придобие голем дел од влашкото население за својата програма. Таа успешно ги одбиваше опасните налети на бугарската држава против нејзината независност и територијалниот „интегритет“ сè до крајот на 1902 година, односно до почетокот на 1903 година кога претседателот на ЦК - Иван Гарванов, во согласност со задграничните претставници д-р Татарчев и Хр. Матов успеаја да ја наложат политиката на соработка со Врховниот ко-

---

¹² Та tetradija..., с. кб.

¹³ Истото, с. Ког; Крсте Битовски, Континуитетот на македонските националноослободителни борби во XIX и почетокот на XX век, ИНИ, Скопје, 1998, 378-394.

митет и да ја насочат Организацијата кон прокламирање на едно предвременно востание.

Многу факти потврдуваат дека 1902 година претставувала речиси завршна фаза во заокружувањето на идејно-политичките, во извесна мерка и на материјалните подготовки за вооружено конфронтирање со непријателот. Најсериозен проблем остануваше вооружувањето кое од објективни причини тешко се решаваше. Покрај официјалната турска власт и систем беа создадени и функционираа веќе и бројни паралелни востанички органи на власт. Вооружената сила, дел од судството, економската политика, дел од онштествените дејности (црква-школство, директно или индиректно) и др. беа елементи кои, во помала или поголема мера, го претставуваа зародишот на новата, македонска државна власт. Како Внатрешната организација, така и нејзините институции функционираа како македонски и го носеа исклучиво македонското име (без разлика како ги именувале турските власти и другите противници (а преку нив), и европските претставници.

Создавањето на тие институции беше условено од две главни причини: степенот на развитокот на Организацијата, нејзиното созревање и способноста постепено да ја измества турската власт и да ја заменува со своја и неопходната потреба да им се олесни мошне тешката положба на населението во чие име таа се бореше. Очевидно, спремноста и потребата на Организацијата да биде покровител на угнетуваното население и да решава некои негови егзистенцијални потреби без да ја чека победата на револуцијата (без да го чека преземањето на политичката власт) произлегувале и од реалните услови создадени со промената на ропскиот дух на населението и способноста тоа да биде активен носител на револуционерните промени по повеќегодишната агитационо-просветителска дејност на Внатрешната организација. Уставот (и правилниците) беше основна рамка тој ги определуваше основните принципи и цели на Движењето но не можеше целосно од напред да ги предвиди и разновидните средства на борбата. Тој конкретно не предвидуваше создавање на „национална“ држава, но во практиката Организацијата создаваше таква. Во една студија на Главниот штаб на Француската армија од 26 јуни 1903 година во која се разгледува македонската криза се констатира дека таа ќе можела да се разреши само со едно „страотно востание на христијаните во Македонија“ кое би ја предизвикало интервенцијата на Европа во прилог на една автономна Македонија. Со помош на Европа се ослободиле сите балкански земји. „Зошто, тогаш Македонија би била надвор од рамките на овој општ закон?“¹⁴. Сериозно, „македонско востание“, се повлекува во студијата, не може да има без раководството на Внатрешната организација која била создадена „исклучиво од македонски елементи“. „Без нејзина поддршка не е можно никакво сериозно востание...“

Претпоставуваме дека авторите на оваа Студија кога зборуваа за „страотно востание на христијаните...“ мислеа на македонските христијанопатријаршисти и егзархисти (делумно и на Власите) бидејќи Патријаршијата,

¹⁴ В. Крсте Битоски, Дипломатски одгласи за Илинденското востание, АМ, Скопје, 1983, 138-144.

Грција и водачите на грчките христијани во Македонија беа непријатели на движењето.

Европските конзули во Македонија знаеле дека востанието на христијаните во Македонија всушност било востание на Македонците, кои во своите статистики започнало да ги именуваат со „Словени“ делејќи ги на егзархисти и патријаршисти. Но дали Словените се Бугари по националност, по чувство? „Дали треба да се каже, се прашува францускиот генерален конзул во Солун Стег, дека целото бугарско население по јазик и, ако сакате, и по националност исто такво е и по чувства, дека македонските Бугари по ништо не се разликуваат од оние во Кнежеството и дека сите тие аспирираат кон создавање на една голема Бугарија“ и одговара дека и едните и другите „се чувствуваат во суштина различни по карактер“ и имаат различни интереси. „Кога македонските револуционерни комитети изјавуваат дека нивната програма е чисто автономистичка, тие ја изразуваат својата вистинска мисла...“¹⁵.

„Вистинската мисла“ на автономистичката програма на Македонската револуционерна организација беше во можност најрано да ја сфати бугарската влада а потоа и грчката. Откако преку Сарафов не успеале да ја постигнат целта (1899/01 година) кнезот и бугарската влада го исфорсираа генерал Цончев и комитетските офицери и го предизвикаа „Горноцумајското востание“. На настанот му претходеше едногодишна жестока пропагандна, делумно, и вооружена, конфронтација меѓу Внатрешната организација и Врховниот комитет и расцеп во редовите на Емигрантската македонска организација во Бугарија. Иако при таа конфронтација политичката и моралната победа беше на страната на Делчевите следбеници, Цончев, потпрен врз бугарската држава, успеал со свои чети да навлезе во пограничните реони на Македонија да се судри со турските сили и да предизвика остра реакција во Цариград, кај соседните држави и во Европа. Тоа беше провокација од голем размер со тешки последици по македонското ослободително дело.

Користејќи ја како повод политиката на Врховниот комитет, а свесна дека грижливо создаваните интереси се загрозувани одвнатре, Цариградската патријаршија, која главно пасивно го следела револуционерното вриење во Македонија, во 1902 година решила да мине во акција против Внатрешната организација. Наводно, дотогаш верувала дека Организацијата борбата ја организираше речиси исклучиво врз економски принципи - поделба на земјата на селаните без разлика дали тие биле егзархисти или патријаршисти. Сега ѝ „станало“ јасно дека Македонија која би им припаднала на Македонците всушност брзо ќе се обединела со Бугарија!?

Под таков изговор таа дала директива да се повлечат патријаршистите од учеството во подготвувањето на востание. Тоа упорно го правела и грчката влада преку своите конзули, меѓутоа, без резултат.

Точно е дека Организацијата, борејќи се за ликвидирање на османлиската власт во Македонија се бореше и за решавање на едно од најактуелните прашања за кое беше заинтересиран нашиот народ - аграрното прашање.

---

¹⁵ Архив на Македонија, ф. 239; Гласник на ИНИ, год. XXVI, Скопје, 1982, бр. 1, 187.

Меѓутоа, да се тврди и да се прогласува револуционерното движење речиси исклучиво за аграрно движење како што на пр. тоа (наводно) до едно време го сметала Цариградската патријаршија и други дворни фактори во Грција е тенденциозно и, се разбира, не случајно, како што е очевидно тврдењето дека востанието имало за цел обединување на бугарското племе. Инаку, многумина современици започнале сериозно да ги сфаќаат силата и влијанието на Организацијата од 1902 година, покрај другото, и поради доста успешната пресметка на четите со чифлик-сајбиите, чуварите на нивните имоти, полјациите, и сл. кога заможните муслимани започнале да им ги продаваат или да им ги даваат под наем своите земјоделски имоти на христијани по цени, се разбира, пониски од нивната вредност, или да ги напуштаат и да се повлекуваат по градовите.

*

*   *

Внатрешната организација го подготвуваше македонскиот народ за востание и конституирање на сопствена држава во неверојатни тешки и сложени услови. Покрај основниот непријател - турската власт, непријателска политика кон неа водеа и соседните држави, особено Бугарија и Грција преку нивните пропагандни органи во Македонија. Организацијата немаше поддршка од ниту една од големите сили, а најголеми противници ѝ беа Русија и Австро-Унгарија, кои имаа други планови и, држејќи се до прокламираното *status quo*, не дозволуваа никакви промени на Балканот, со што *de facto* беа сојузници на султанот. Единствен сојузник можеше да ѝ биде бројната македонска емиграција во Бугарија која помагаше, но манипулирана и злоупотребувана од своите лидери кои (речиси целото време претседатели на Врховниот комитет беа луѓе блиски на бугарската влада), беа во служба на бугарските државна политика спрема Македонија и ѝ нанесуваа голема штета на Организацијата од морално-политички карактер.

И покрај овие крајно неповолни услови за револуционерноослободителна борба, Организацијата за близу десет години, до Илинденското востание, постигна колосални успеси во револуционеризирање и организирање на речиси сите македонски обесправени слоеви и во востанието влезе материјално недоволно подготвена, но политички и идејно со доволно подготвени граѓани да одговорат на задачите кои пред нив ги поставуваше револуцијата. Не е обична фраза повторуваната констатација дека Организацијата се беше претворила во држава во држава. По една дистанца од 60 години од настаните Roland Gancher во главата „Македонците“ од својата книга *Les Terroristes*¹⁶ ја дава следната мошне интересна оценка за македонското револуционерно движење.

„Но тие што се викаат комити беа нешто сосема различно од оние што поставуваат заседи и предизвикуваат мали судири. Беа пронаоѓачи на една сложена борбена техника која во продолжение се примени насекаде во светот, како на пр. во Виетнам, Алжир, од Кастро во Куба.

---

¹⁶ Превземено од *Ta tetradija...*, O'.

Четнички одреди кои упаѓаат (влегуваат) во паланка за неколку дена или саати потоа исчезнуваат пред да бидат обиколени, една власт во сенка која постои покрај официјалната власт, која обложува даноци, ги казнува прекршителите на нејзините наредби, има соработници кои, сместени во управата ја информираат Тајната организација и го поткопуваат државниот механизам: тоа е една политичка и управна структура која го контролира населението и се труди да го употреби како маса за маневрирање, селани кои стрелаат за да им помогнат на четите потоа ги кријат пушките во скривници за поново да се претворат во мирни граѓани. Тоа е простор, кој през денот му припаѓа на владините сили а през ноќта на востаниците“.

По Солунската провала 1901 година и апсењето на ЦК, кај турските власти немаше веќе дилема дека независно од шумот што го кривала емиграцијата во Бугарија, во Македонија се подготвува сериозно востание. Нивната будност започнала максимално да се зголемува и била насочена кон разоткривање и ликвидирање на структурата на Организацијата. За воената структура немале некои значајни сознанија, четите беа во фаза на брзо формирање, нивниот број се зголемуваше но, иако тоа се правеше недоволно конспиративно, чувани од народот и при доволно очистен терен од доушници, ретко се случувало тие да се соочат со турските сили. Но при динамичниот развој на движењето, провалите беа неизбежни при што се доаѓало до разоткривање на Организацијата во поединечни села и реони често со тешки последици и по „невиното“ население.

Во еден опширен извештај до Атина грчкиот конзул во Битола¹⁷ ситуацијата во април 1902 година ја прикажува како мирна, четите биле повлечени и сочувани, немало судири освен тој од 21 април во селото Кадикој (?) Прилепско каде што кај убиените четници биле пронајдени материјали кои компромитираа многумина од Прилеп и повеќе села како следбеници на Организацијата. Биле уапсени околу 70 луѓе од градот и околицата и изложени на тортура. Еден од уапсените, Јордан Сафкула, кондурација од Прилеп, притиснат да открие свои истомисленици на властите дрско им одговорил дека негови истомисленици се сите жители на Прилеп и ако тие сакаат да ги избројат следбениците на Комитетот треба да ја затворат чаршијата и да ги уапсат сите граѓани. „Околу ова прашање, додава конзулот јас немам никакво сомневање дека и во Битола се случува истото“.

Нормалната активност на Организацијата беше нарушена со упадот на врховистичките чети на Цончев, есента 1902 година, кога главното внимание на властите беше лоцирано во пограничните реони но и следењето на полковник Јанков во Костурско-леринскиот реон, а на Организацијата да ѝ се спротивстави на врховистичката наезда.

Веќе од пролетта 1903 година турските вооружени сили, кои од есента 1902 година сè повеќе се натрупуваа речиси во цела Македонија, тргнаа во поход да ја уништуваат Внатрешната организација. Сега веќе и македонските

---

¹⁷ Та tetradija..., док. 3, - извештај од 2 мај 1902 испратен од конзулот Пезас до претседателот на грчката влада.

чети, ја прифаќаа борбата така што може да се каже дека Македонија се најде во ситуација на непрокламирано востание. Од источна Македонија, по задушвање на врховистичкото востание, борбите се пренесуваа во Битолскиот вилает каде што подготвеноста и силата на Движењето станувале сè појавни и попознати. Турските власти преку својата шпионска мрежа беа во тек со движењето на четите и нивната активност. Грчкиот конзул во Битола имал дури и детали за работата на Организацијата и до својата влада праќал информации за бројот на четите, имињата на војводите, теренот на четничкото движење и нивната револуционерна активност. Тој го информира своето мистерство дека Организацијата има создадено густа мрежа од чети „и во овој вилает“. Тоа што ги правело опасни овие чети е придобивањето, организирањето и обучувањето на селата што ги хранат, кријат и по потреба го зголемуваат нивниот број. Турците и покрај сета „наша помош што им ја дававме во минатото, одвај (сосема малку) нешто имаат постигнато во борбите против четите кои што се претворија во плетеница (мрежа)“, така да се каже“, преку која „пансловенскиот полип“ ги држи под свое влијание без исклучок сите региони на Македонија. Конзулот, отсекогаш сметал дека во даден момент тие чети ќе предизвикаат потреси и месни буни. „Делото на Комитетот, потенцира тој, напреднато е до степен што денес веќе е невозможно да биде потиснато од слепата турска управа, која на нивната систематски и методолошки добра организираност им го спротивставува дивиот терор на гладните потери и некој случаен судир со четите“¹⁸.

„Војната“ што турските воени сили ја започнаа во Битолскиот округ како продолжение на онаа во источна Македонија против врховистите, всушност, навистина беше „див терор“. Тоа не беше војна против четите туку против македонските села што беа база на Организацијата. Судирите со четите беа ретки, тие всушност и не страдаа туку гореа и беа ограбувани селата, а со тоа страдаше и Организацијата. Извесно време пред Илинден настана едно затишје, кое некои го протолкуваа како победа на аскерот и пораз на востаничките сили. Тоа беше времето кога се вршеа најголемите подготовки за веќе закажаното востание во Смилево.

Инсистирањето на Г. Делчев и Ѓ. Петров ослободителната борба да добие карактер на перманентно востание, т.е. Турција да биде постојано изложена на напади од четите, да се истоштува, а притоа да не може да се каже дека востанието е прогласено, не беше прифатено од оние кои на Солунскиот конгрес решиле да има општо востание. Се отиде на прокламирање на општо востание иако се знаело дека тоа, не помогнато на кој било начин од Европа, ќе биде во крв задушено. Но, Востанието по својот устрем, хероизмот на востаниците и жестокоста со која беше задушено ги изненади сите. Најмногу соседните држави коишто многу сериозно ја сфатиле желбата на македонскиот народ да се избори за сопствена слобода и државност. Затоа тие решиле веднаш да ја продолжат војната против Македонија што ја започна султанот против востанието праќајќи ги своите чети (т.н. вооружени пропаганди 1904-1908) да

¹⁸ Та tetradija..., док. 13, 21 јануари 1903.

ја дотолчат Револуционерната организација и да ја осуетат можноста востанието да продолжи. Но брзо сфатиле дека тоа е мошне сложена и тешка задача. Тие можеле лесно да убиваат цивилно население и да сеат пустош по македонските села но со четите на Организацијата, толку колку што ги имаше, не можеле да излезат на крај.

Илинденското востание беше задушено, но со тоа беше изгубена првата голема битка. Организацијата, обновувајќи ги своите редови, стигна до историскиот Рилски конгрес 1905 година, кој со своите решенија силно ги вознемири владејачките кругови на соседите особено тие на Бугарија. Значи, востанието продолжуваше и натаму со јасно дефинирана програма за слобода и државност. Тоа што особено ги загрижи надлежните во Софија беше неговитот „антибугаризам“. Тогаш падна решението со помош на неоврховистички кругови Внатрешната организација да биде разбиена. И тоа се случи на Кустендилскиот конгрес во 1908 година кога Организацијата создадена во 1893 година престанала да постои...

Илинденските револуционерноослободителни борби и Крушевската Република претставуваат пресвртница во историскиот процес на конституирањето на македонската државност и на развитокот на македонската национална свест. Прогласувајќи го автономниот принцип како самоцел, развивајќи го македонскиот патриотизам и биејќи битка на сите фронтови против сите непријатели на македонската посебност, особено против врховизмот, Македонската револуционерна организација ги испиша најславните страници во македонската историја дотогаш. Илинден не победи, но тој со сета своја трагика и порака ќе остане во историското паметење на нашиот човек како најзначаен датум во неговите ослободителни борби, ќе значи со своите пораки и ќе го поттикнува стремежот на новите поколенија кон завршување на големото дело.